Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları

IRAK COĞRAFYASINDA TÜRK VARLIĞI VE KÜLTÜRÜ SEMPOZYUMU

BİLECİK ŞEYH EDEBALİ ÜNİVERSİTESİ

18-19 Mayıs 2012 / BİLECİK

IRAK COĞRAFYASINDA TÜRK VARLIĞI VE KÜLTÜRÜ SEMPOZYUMU

(18-19 Mayıs 2012 - BİLECİK)

BİLECİK ŞEYH EDEBALİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
Sempozyum ve Konferanslar Serisi: 6

IRAK COĞRAFYASINDA TÜRK VARLIĞI VE KÜLTÜRÜ SEMPOZYUMU

(18-19 Mayıs 2012 - BİLECİK)

© 2014 Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları

Bu kitabın her türlü basım, yayın ve telif hakları Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tümü ya da bölümü/bölümleri Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nin yazılı izni olmadan elektronik, mekanik ya da diğer yollarla basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

© Cophyright 2014 by Bilecik Şeyh Edebali University.

All right reserved. No part of this book may be printed, reproduced or distributed by any electronic, optical, mechanical or other means without the written permission of Bilecik Şeyh Edebali University.

Eylül 2014
1000 adet basılmıştır.

ISBN: 978-605-61571-8-9

YAYINA HAZIRLIK:
Mustafa SERİN

KAPAK TASARIMI:
B.Ü. Bilgi İşlem Daire Başkanlığı

BASKI VE CİLT:
SAKARYA GAZETECİLİK & MATBAACILIK
(0228) 212 40 29
BİLECİK

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları

IRAK COĞRAFYASINDA TÜRK VARLIĞI VE KÜLTÜRÜ SEMPOZYUMU

(18-19 Mayıs 2012 - BİLECİK)

Yayına Hazırlayanlar

Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR
Prof. Dr. Suphi SAATÇİ
Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK

BİLECİK - 2014

"**Irak Coğrafyasında Türk Varlığı ve Kültürü Sempozyumu**" kitabı, Bilecik Üniversitesi Geliştirme Derneği tarafından bastırılmıştır.

Bu eser Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi tarafından 18-19 Mayıs 2012 tarihlerinde düzenlenen **"Irak Coğrafyasında Türk Varlığı ve Kültürü Sempozyumu"** kapsamında sunulan bildirilerden oluşturulmuştur. Eserdeki yazıların bilimsel sorumluluğu bildirileri sunan akademisyenlere aittir.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ VII

GİRİŞ IX

Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR, Yrd. Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN
Türk Kültürü Işığında Bağdat ve Samarra Şehirlerinin Abbasi Dönemi Mimari Özellikleri 1

Yrd. Doç. Dr. Pınar ÜLGEN
İbnü's-Sai'nin "Halifelerin Hatunları" Adlı Eserindeki Türk Kültürüne Dair Bilgilerin Değerlendirilmesi 31

Doç. Dr. İlyas GÖKHAN
Zengîler Atabeyliği Zamanında Musul ve Çevresinde Türklerin Siyasi ve Kültürel Durumu 41

Yrd. Doç. Dr. Vedat TURGUT
XVI. Yüzyıl Sonlarında Türkmen Şehri Musul'a Genel Bir Bakış 75

Yrd. Doç. Dr. Ahmet OĞUZ
Osmanlı İmparatorluğunun İlk Meclis-i Mebusanında Bağdat Mebusları ve Faaliyetleri 167

Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN
Kerkük Hakkında Bazı Vakfiyeler 180

Yrd. Doç. Dr. Ali YİĞİT
Irak'ta Türklerin Yaşadığı Bölgeler 184

Prof. Dr. Ümit ÖZDAĞ, Doç. Dr. Nevin YAZICI
Irak'ta Direnen Bir Türkmen Kenti: Telafer 203

Yrd. Doç. Dr. Fatma Sibel BAYRAKTAR
Irak Türkmen Türkçesinde Kullanılan Bağlama Edatları 231

Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK
Oğuz Boyundan Bir Şâir-i Âzamın Yemek Daveti 247

Dr. Uğurtan YAPICI
Atâullah Ağa ve Şiir Mecmuası 265

Duygu DALBUDAK
Hicri Dede ve Rubaileri 278

Doç. Dr. Yüksel TOPALOĞLU
Edebiyat Tarihçiliği Açısından "Ata TERZİBAŞI" 290

Yrd. Doç. Dr. Nursel ÖZDARENDELİ
Eski Oğuz Türkçesinden Irak Türkmen Türkçesine Karakteristik Ses Özellikleri 309

Zuhal ÖZDEMİR
Osman Mazlum ve Felekten Şikayet 321

Yrd. Doç. Dr. Bülent HÜNERLİ
Kerkük Türkmen Türkçesindeki Eskicil Bitki Adları Üzerine 333

Çağdaş ALBAYRAK
Kerkük'ün "Karamsar Dayısı" Hıdır Lütfi ve Şiirleri 343

Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK
Küfrü Mutat "Şeyh Rıza" 355

Dr. Mustafa Ahmet MUHİTTİN
Türkmen Şiirinde Depresyon 363

Önder SAATÇİ
Dünden Bugüne Irak Türkmenlerinin Ana Diliyle Eğitim Meselesi 394

Dr. Gülçiçek AKÇAY
Kerküklü Salim'in "Devr-i Zamâne"si 406

Özlem ŞUATAMAN
Kerkük Hoyratları ve Manilerinde "Kerkük" 415

Y. Mimar Kakajan BAYRAMOV
Türkmenler İçin İnşa Edilen Kent: Samarra 425

IRAK'TA TÜRKLERİN YAŞADIĞI BÖLGELER

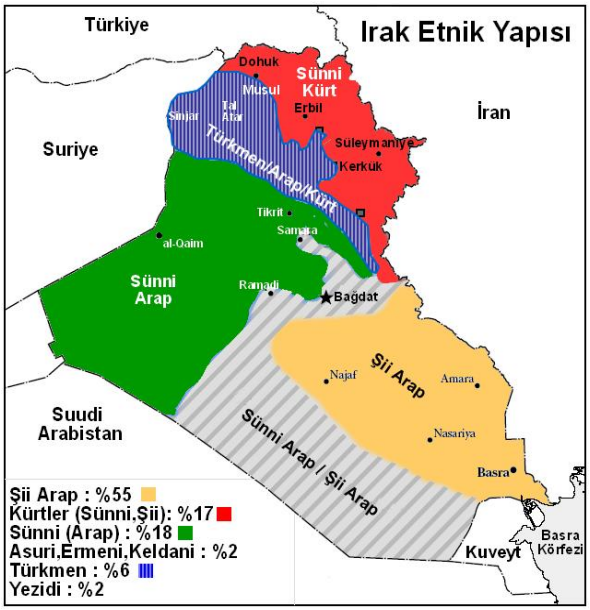
Ali YİĞİT[*]

Kuzeyde Türkiye ile 378 km'lik bir sınırı bulunan Irak'ın, batıdan Suriye, güneybatıdan Ürdün, güneyden Suudi Arabistan ve Kuveyt, doğudan da İran'la sınırı vardır. Ayrıca Basra Körfezi'ndeki dar bir kıyı şeridiyle de dünya denizlerine açılır. Suudi Arabistan ve Kuveyt'le aralarında oluşturdukları tarafsız bölge ise, sonradan bu üç ülke arasında bölüşülmüştür. Bu sınırlar içinde Irak'ın alanı yaklaşık 435 bin km^2 ve nüfusu, yaklaşık 33 milyondur (2010). İdari açıdan on sekiz muhafazaya (vilayet) ayrılan ülkenin kuzeyinde bulunan Kürt ve Türkmen nüfusun yoğun olduğu Erbil, Dohuk ve Süleymâniye muhafazaları özerkliğe sahiptir.

Irak toprakları, coğrafi özellikler bakımından birbirinden oldukça farklı üç bölgeye ayrılır. Ülkenin kuzey ve kuzeydoğusunda Türkiye'deki Toros dağlarının devamı olan Zagros dağları yer alır. Ülkenin batı ve güneybatısında ise Arabistan yarımadasının büyük bir kesimini kaplayan çöllerin devamı olan ve Fırat Vadisi'ne kadar devam eden çöl yer alır. Güneyde Basra körfezine doğru, Fırat ve Dicle arasında kalan yerler ile bu iki nehrin birleşmesinden meydana gelen Şattülarap'ın oluşturduğu delta ve bataklıkları içeren alüvyonlarla kaplı alanlar, ülkenin üçüncü bölgesini oluşturur. Bu üç farklı bölgeyi birbirine bağlayan bir geçiş sahası ve aynı zamanda bir kaynaşma alanı olan ve ülkenin en önemli ekonomik kaynaklarını da barındıran dördüncü bölge ise Türkmenlerin yaşadığı alandır. Bu bölge dağlık alan ile çöl arasında, Dicle'nin kollarından Habur

[*] Yrd. Doç. Dr.; Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak., Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi.

ile Büyük ve Küçük Zap sularının derin vadilerle yardıkları dağların eteklerinden çöl sahalarına kadar uzanan tepelik alanlardan oluşur. Dağların eteklerinden güneye ve batıya doğru gidildikçe basamaklar halinde alçalan bu plato ve tepelik saha, güneyde Bağdat yakınlarına kadar uzanır.

Harita 1: Irak'ın Etnik Yapısı (AYDIN vd. 2007'den)

Bu dört farklı bölgenin her birinde farklı etnik gruplar yaşamaktadır. Dağlık alanda Kürtler, çöl sahasında Sünni Araplar, ülkenin güneyindeki delta ve bataklıklar içeren alüvyonlarla kaplı sahada da Şii Araplar yaşamaktadır. Bu bölgelerin kaynaşma ve geçiş sahası ise, başta Türkmenler olmak üzere her gruptan insanların kaynaştığı alandır (bkz. Harita: 1).

Irak'ta Türklerin yaşadığı, genellikle step karakterli çalılık ve otsu bitkilerle kaplı bu bölgeler önemli bir tahıl üretim kuşağıdır. Irak'ın toplam tahıl üretiminin yarısından fazlası bu bölgeden sağlanır. Tahıllar arasında başta buğday gelir, onu arpa takip eder. Dicle, Büyük ve Küçük Zap vadileri gibi sulanan kısımlarda ise, pirinç üretimi önem kazanmaktadır. Ayrıca tütün ve pamuk da bölgede yetiştirilen diğer ürünlerdir. Bozkır kuşağına karşılık gelen bu bölgede koyun besleyiciliği de önem taşır.

Musul, Kerkük ve Erbil vilayetlerinin toplam koyun varlığı Irak'ın koyun varlığının 1/5'inden fazladır.

Türklerin yaşadığı bölgenin bir diğer ekonomik kaynağı da petroldür. Bölgede ilk petrol, Kerkük'ün 8 km kuzeybatısındaki Baba Gurgur kuyusunda bulunmuştur. Kerkük petrolleri günlük üretim bakımından "Ortadoğu Petrolleri"nin en verimlisidir. Kerkük çevresinde üretilen petroller boru hatlarıyla önceleri Hayfa ve Trablus limanlarına, daha sonra da İskenderun Körfezine gönderilmekteydi; ancak son yıllarda Irak'ta yaşanan olumsuz gelişmeler nedeniyle boru hatları düzenli çalışamamaktadır.

Irak'ta Türklerin Yerleşim Tarihi ve Günümüze Kadar Yaşanan Başlıca Gelişmeler:

IX.yy.dan beri bir Türk yurdu olmaya başlayan Irak toprakları 1534'te Osmanlı topraklarına katılmış ve 8 Kasım 1918'e kadar Osmanlı toprağı olarak kalmıştır. Irak, Osmanlı idaresinde iken Basra, Bağdat ve Musul vilayetlerinden oluşmaktaydı. Bunlardan bugün Kuzey Irak olarak bilinen Musul vilayeti, merkezi Musul olmak üzere Kerkük ve Süleymaniye sancaklarından oluşmaktaydı. Başta petrol olmak üzere birçok zenginliklere ve çok önemli bir jeostratejik konuma sahip olan Musul vilayetinin, Lozan Anlaşmasında Irak veya Türkiye içinde kalması meselesi çözüme bağlanmadığı için Cemiyet-i Akvam yoluyla halledilmesine gidilmiş ve Musul vilayetinin tamamı Irak'a bağlanmıştır. Bu tarihte İngiliz hâkimiyetine giren Irak'ta bilhassa Misak-ı Millî içinde yer alan Musul, Kerkük ve Erbil vilayetleri Türkiye ile İngiltere arasında çekişme konusu olmuştur. Türkiye hükümeti bu olayı 5 Haziran 1926 tarihinde Irak hükümeti ile yapmış olduğu Ankara Anlaşması'yla kabul etmiştir.

Bin yılı aşkın bir süredir Irak'ta yaşayan Türkler, yaklaşık 900 yıl boyunca yönetici konumunda olmuş, birçok devlet ve beylik kurmuş, bu konum İngilizlerin Irak'ı işgal etmesiyle sona ermiştir. İngilizler Irak'ı işgal ettiklerinde en büyük tepkiyi Türkmenlerden ve Şiilerden görmüşler, Haziran 1920'deki isyan genellikle Şii ve Türkmen bölgesinde odaklaşmış ve bu iki kesim açıkça Osmanlı ve Türk taraftarı olduklarını belli etmişlerdir. Bu durum İngilizleri elbette ki rahatsız ediyordu. Irak'ı yönetemeyeceklerini anlayan İngilizler, Iraklılardan oluşan bir hükümet

kurma yoluna gitmişler ve 11 Ekim 1920'de ilk Irak hükümeti kurulmuştur. Alelacele Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Faysal, Irak'a getirilmiştir. 23 Ağustos 1921'de taç giydirilerek Irak kralı ilan edilmiştir. Yeni hükümet İngilizlerle Irak aleyhinde çok ağır şartlar içeren, yirmi yıl süreli bir manda anlaşması imzalamıştır. Yeni Irak devletinin temel politikası, 1920'de isyanın iki ana unsuru olan Şiileri ve Türkmenleri sistemin dışına itmek olmuştur. Bu politika günümüze kadar devam etmiştir. 27 Mart 1924'te ilk toplantısını yapan kurucu meclisin ilk işi, Irak-İngiliz anlaşmasını onaylamak, ülkenin anayasasını ve seçim yasasını hazırlamak olmuştur. Kurucu meclis hazırlanan anayasayı 10 Temmuz 1924'te kabul etmiştir. 21 Mart 1925'te Kral tarafından tasdik edilerek Irak'ın ilk anayasası yürürlüğe girmiştir. Krallık döneminin kabul edilen ya da tadil edilen anayasalarında, Türkmenler veya diğer etnik gruplar veya milliyetler hakkında hiçbir hükme rastlanmamaktadır. Lozan Antlaşması ve Ankara Antlaşması da Türkmenlerle ilgili herhangi bir hüküm içermemektedir. Bu nedenle Türkmenler sıradan bir Irak vatandaşı muamelesi görmektedirler.

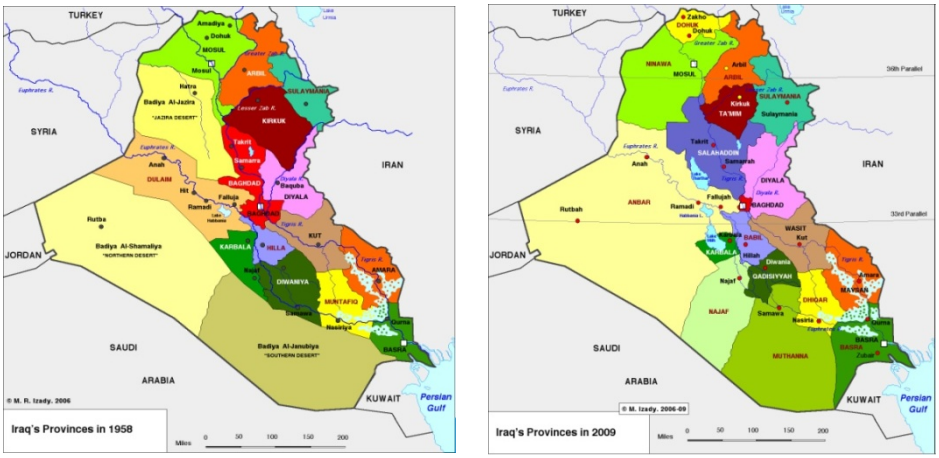
1932 yılına kadar İngiliz mandası olan Irak'ta bu tarihte bağımsız krallık ilan edilmiştir. Bu dönemde, Irak'ta Türkmenlerin varlığının kabul edilmesi ve Türkmenlere birtakım haklar tanınması gündeme gelmiştir. Bu konudaki en önemli belge, Irak Devleti'nin 1932 yılında Başbakan Nuri Said'in imzası ile yayınladığı deklarasyondur. Bu belge Irak Devleti'nin resmi kuruluş bildirgesidir. Irak Milletler Cemiyetine üyelik müracaatında bu belgeyi eklemiştir. İçerdiği hükümlere sadık kalacağını taahhüt etmiştir. Bu belgede Türkmenlerin varlığı ilk defa ve resmen kabul edilmektedir ve Türkmenlere geniş haklar tanınmaktadır. Ne yazık ki Türkmenler bu verilen hakları kullanamadılar. Hatta zamanla bu belgeyi ve verdiği hakları da unuttular. Türkiye'nin Dışişleri Bakanlığı da uzun zaman Türkmenlerle ilgilenmediği gibi bu önemli belgenin varlığından dahi haberdar olmamıştır.

1958'de Kral Faysal kanlı bir ihtilalle devrilerek yerine Sosyalist Baas rejimi kurulmuştur. 1958 ihtilalinden sonra kabul edilen geçici anayasanın üçüncü maddesi Kürt varlığını kabul ederken gene Türkmenlerden bahsetmemektedir. İsim verilmeden, azınlıkların haklarının güvence altında olduğu yazılmaktadır. Gerçi, Baas rejimi döneminde, Devrim Komite Konseyi'nin 24 Ocak 1970 tarihli *"Türkmen*

Vatandaşların Kültürel Hakları" adı altındaki yedi maddeden oluşan kararı ile Türkmenlere birtakım haklar verilmiştir. Bu kararın ilk üç maddesi Türkmence eğitim ile ilgilidir. İlkokullarda Türkmence eğitim öngörmüştür. Geri kalan dört maddede ise kültürel haklarla ilgilidir. Türkmen Şair ve Edebiyatçılar Birliği'nin kurulması, Kültür Bakanlığı'nda Türkmen Kültür Müdürlüğü kurulması, Türkmence haftalık bir gazete ve aylık bir derginin çıkarılması öngörülmektedir. Türkmence eğitim ile ilgili maddeler iki sene kısmen uygulandıktan sonra askıya alınmış, diğer dört madde ise kısmen de olsa günümüzde de uygulanmaktadır.

Ancak Baas rejiminin baskıları genelde Irak halkının tümüne karşı olduğu gibi, özellikle Türkmenler ve Şiilere karşı olmuştur. Bunların başında ifade özgürlüğünün olmaması, sorgusuz ve yargısız infazların yaygın olarak uygulanması, işkence ve idamlar gelmektedir. Türkmen azınlığa karşı birtakım baskılar uygulanmıştır. Türkmenlerle ilgili kararlar bizzat ülkenin en yüksek yürütme ve yasama organı olan Devrim Komuta Konseyi tarafından alınmıştır. Baas yönetimi Türkmenleri asimile etmek ve bölgeyi Araplaştırmak için 1980'den sonra çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Yönetim, açık yerlerde Türkçe konuşmayı yasaklamakla kalmamış, telefonla kendi ailesiyle dahi Türkçe konuşanları cezalandırma yoluna gitmiştir. Yüzlerce Türkmen köy ve kasabası çeşitli bahanelerle yıkılmış, Türkmen halkı başka yere göçe zorlanmış, Irak güneyinde yüz binlerce Arap vatandaşına, Türkmen köylerine yerleşmeleri için karşılıksız teşvik primleri verilmiş ve arazi dağıtılmıştır. Birçok yerleşim yerinin Türkçe olan adları Arapça ile değiştirilmiştir. Devrim Komuta Konseyi'nin 29 Ocak 1976 tarihli ve 41 nolu kararı ile Kerkük ilinin adı Al-Tamim olarak değiştirilmiş ve en büyük ilçesi olan Tuzhurmatu, Saddam'ın doğum yeri olan Tikrit'e bağlanmıştır (Bkz. Harita: 2). Yine aynı konseyin 11 Eylül 1989 tarihli ve 41 nolu kararı ve 8 Nisan 1984 tarihinde 418 nolu kararı ile Kerkük'te Türkmenlerinin gayrimenkul satın almaları yasaklanmıştır. 27 Eylül 1984 tarihinde 1081 nolu karar ile Türkmenlerin arazileri istimlâk edilerek arazilerin güneyden getirilen Araplara dağıtılması sağlanmıştır. 2 Ekim 1981'de 1391 nolu karar ile Türkmenlerin güney illerine tehcir edilmeleri kararlaştırılmıştır. Bu karar son yıllarda Kerkük'te tekrar uygulanmaktadır. Türkmenler, milli kimliklerinin yok edilmesi ve ülkedeki varlıklarına son verilmesi amacı ile Irak yönetimi

tarafından çeşitli baskı ve asimilasyonlara maruz kalmışlardır. Binlerce Türkmen bu yönetimlerin insanlık dışı uygulamalarının kurbanı olmuştur.

Harita 2: Irak'ın 1958 ve 2009 idari sınırları (M. Izady, 2006'dan)

Hiçbir dönemde siyasi faaliyetlerine izin verilmeyen, zaman zaman ortaya çıkan lider vasfı taşıyabilecek insanları öldürülen Türkmenler, Türkiye'ye güvenmenin sonucu olarak ortaya çıkan rehavet hali nedeniyle de bölgede hakim anlayış olan silahlı mücadeleyi tercih etmemiş, kültürel yapıları ve milli kimliklerini korumaya odaklanmıştır. Siyasi anlamda bir faaliyet içerisine girmeyen Türkmenler, dönem dönem kültürel ve sosyal içerikli kuruluşlar kurmalarına rağmen, rejimin politikaları nedeniyle bir sonuç alamamıştır. Diğer taraftan Türkmenlerin dağınık olarak çeşitli vilayetlerde yaşamaları, Irak'ta Türkmenlere yönelik yürütülen sistemli asimilasyon politikaları neticesinde Irak dışına ciddi anlamda beyin göçü vermiş olmaları gibi nedenler de Türkmenlerin organize bir bütünlük oluşturarak, siyaseten ortaya çıkmalarının önünde engel oluşturmuştur. Ayrıca Türkmenlerin yaşadığı bölgelerin Araplar ve Kürtler arasında doğal bir tampon bölge olması da Türkmenlerin çatışmaların arasında kalmalarına yol açmıştır. Özellikle Saddam Hüseyin döneminde Irak'ın kuzeyindeki Kürt grupların ayaklanmaları neticesinde dönemin yönetiminin bu ayaklanmaları bastırmak amacıyla yaptığı operasyonlardan Türkmenlerin büyük zarar gördüğünü söylemek mümkündür. 1991'de yaşanan Altunköprü Katliamı bunun en net örneğidir.

Kısacası Irak'ın İngilizler tarafından işgalinden bu yana Türkmenler Irak'ta sürekli güç kaybetmişler, çeşitli baskı ve haksızlıklara uğramışlar ve bütün bu olumsuz şartların sonucu kabuklarına çekilmiş, sinmiş, bir kısmı Irak dışına göç etmiştir. Göç edenlerin özellikle okumuş, kültürlü ve varlıklı kişilerden oluşması, Türkmenlerin entelektüel birikimlerini de zayıflatmıştır. Bütün bu nedenler sonucu Irak Türkmenleri ülkede miktar ve oran olarak azalmış ve etkinliklerini yitirmiştir. Aslında Iraklı Türkmenlerin nüfus artış hızlarının ülke ortalamasının altında olmadığı bilinmektedir. Yine Irak'tan dışarıya ya da Irak içine çok önemli bir göç hareketinin olmadığı da bilinmektedir. Bu durumda toplam nüfus içindeki oranlarında da önemli bir değişiklik olmaması gerekirdi. Ancak, eğer resmi makamların verdiği bilgiler doğru ise, Irak Türkmenleri ya kimliklerini saklamaktadırlar, ya da asimile olmuşlardır.

Irak'taki Türk Nüfusun Miktarı:

Irak topraklarında bulunan Türk nüfus hakkında Irak yönetimi tarafından çok düşük oranlar verilmektedir. Bugüne kadar Irak'ta yayımlanan bütün istatistiki bilgiler Irak yetkililerinin tutumu gereğince gerçek dışı rakamlardan meydana gelmiş olup Irak'ta yaşayan Türkler % 1,5-2'lik bir oranla gösterilmiştir. Dolayısıyla yabancı araştırmacılar yayınladıkları eserlerinde ve özellikle ansiklopedilerinde hep bu yanıltıcı kaynaklara dayanmışlardır. Ancak 1957'de Krallık döneminde yapılan sayımda Türk nüfusu 567 bin olarak verilmişti ki, 6.265.000 olan nüfus içinde bu değer % 9'luk bir oranı oluşturuyordu. Ayını oranın korunduğunu kabul edersek bugün Irak'taki Türk nüfusun miktarı 3 milyon civarında olması gerekir. Nitekim bugün Irak Türklerinin nüfusunun 2-3 milyon kadar olduğu iddia edilmektedir.

Irak'taki Türkmenlerin sayısını doğru olarak tahmin etmek çok güçtür. Bu topluluğun demografik özelliklerini ortaya koymaya yarayacak hiçbir resmi istatistik yoktur. Resmî olarak 1925'de Musul vilayetinde Türkmen nüfusunun 38.652 olduğu beyan edilmiştir ki, bu değer vilayet toplam nüfusunun (801 bin) % 4,8'i kadardır. Ancak Lozan görüşmelerinde Türk tarafı Musul'da 146.960 (%21,8) Türkmen yaşadığını ileri sürmüş, İngiliz tarafı ise 65.895 (%8,4) kişi olduğunu iddia etmişti. Türk tarafı iddialarının 1/5'i, İngiliz iddialarının yarısı kadar olan bu verinin yine de doğru olduğunu kabul edersek,, bugün 10 milyon

civarında nüfusun yaşadığı eski Musul vilayeti arazisinde, yani Erbil, Süleymaniye, Duhok, Kerkük ve Musul vilayetleri arazisine karşılık gelen bölgede 400 bin civarında Türkmen olması gerekir. Iraktaki Türk varlığı ile ilgili bir diğer resmî bilgi de 1957'deki nüfus sayımında Kerkük vilayeti toplam nüfusunun 1/5'inin Türkçe konuşuyor olmasıdır (Tablo:1). Burada da kısa bir akıl yürütme yapar ve aynı oranın korunduğunu düşünürsek, bugünkü Kerkük nüfusunun 1/5'i zaten 300 bini bulmaktadır. Bu da Irak nüfusunun % 1'i dir. Ancak Kerkük'ün 1957'de alanı 19.543 km^2 idi, yani Irak toplam alanının % 4,5'i; şimdi ise 10.282 km^2'dir, yani % 2,4'ü. Böylece alanının yarısını kaybetmiş olan Kerkük'ün barındırdığı nüfus miktarı da 1957'de % 6,2 iken, son dönemlerde olağanın üstünde Kürt nüfus yerleştirilmiş olmasına rağmen, ülke nüfusunun ancak % 4,2'si kadardır (Tablo: 2 ve 3). Dolaysıyla sadece Kerkük nüfusu üzerinden % 2'ye ulaşmak mümkündür. Bugün Diyala'ya bağlı olan Kifri, Süleymaniye'ye bağlı olan Çemçemal ve Salahaddin'e bağlı olan Tuzhurmatu o zaman Kerkük'e bağlı idi. Özellikle Kifri ve Tuzhurmatu geçmişte olduğu gibi bugün de önemli bir Türk yerleşim bölgesidir. Kısacası Türkmenler bugün eskisi gibi Irak nüfusunun % 9'unu oluşturmayabilirler, oranlarında bir miktar düşme olabilir; ancak bu oranın % 2'ye kadar düşmesi mümkün görünmemektedir.

Tablo 1: Kerkük ilinde nüfusun ana dile göre dağılımı (1957)

Ana Dili	Kent Merkezi	Kerkük İli	Toplam Nüfus	Nüfus Oranı (%)
Arapça	27,127	82,493	109,620	28.2
Kürtçe	40,047	147,546	187,593	48.2
Türkçe	45,306	38,065	83,371	21.4
Süryanice	1,509	96	1,605	0.4
İbranice	101	22	123	0.03
Diğer	6,330	215	6,545	1.77
Toplam	**120,420**	**268,437**	**388,857**	100

Kaynak: Anderson, L.D.; Stansfield, G.R.V. (2009)

Tablo 2: Vilayetlere (Muhafaza) göre Irak'ın nüfusu ve alanı (1935-1957)

Vilayet(*)	1935	1947	1957	Alanı (km.²)	Merkezi	Karşılık gelen Bugünkü Vilayetler
Amara	264.508	307.021	329.840	17.945	Amarah	Maysan
Erbil	180.671	239.776	273.383	15.315	Erbil	Arbil
Bağdat	499.410	817.205	1.313.012	19.922	Bağdat	Baghdad. Salah ad-Din
Basra	286.312	368.799	503.330	18.022	Basra	Al-Basrah
Divaniye	416.831	378.118	520.470	83.343	Divaniye	Al-Qadisiyah. Al-Muthanna. An-Najaf
Diyala	215.900	272.413	329.836	15.742	Bakuba	Diyala
Dulaim	129.836	192.983	253.023	137.969	Ramadi	Al-Anbar
Hilla	211.666	261.206	354.779	6.889	Hillah	Babil
Kerbela	124.290	274.264	217.375	7.170	Kerbela	Karbala'
Kerkük	223.634	286.005	388.839	19.543	Kerkük	At-Ta'mim. As-Sulaymaniyah
Kut	138.200	224.938	295.899	14.814	Al-Kut	Wasit
Musul	453.004	595.190	755.447	50.881	Musul	Ninawa. Dahuk
Muntafiq	231.990	371.867	458.848	14.452	Nasiriye	Dhi Qar
Süleymaniye	184.204	226.400	304.895	11.993	Süleymaniye	As-Sulaymaniyah
14 Vilayet	**3.560.456**	**4.816.185**	**6.298.976**	**434.000**		

Tablo 3: Vilayetlere (Muhafaza) göre Irak'ın Nüfus ve Alanı (1977-2011)

Vilayet adı	Orijinal adı	Merkezi	Alanı (km²)	1977	1987	1997	2011
Al-Anbār	الانبـــار	Ar-Ramādī	138.501	466.100	820.690	1.023.736	1.561.400
Al-Baṣrah [Basra]	البصـــرة	Al-Baṣrah	19.070	1.008.600	872.176	1.556.445	2.532.000
Al-Muthannā	المثـــنى	As-Samāwah	51.740	215.600	315.815	436.825	719.100
Al-Qādisiyah	القادســـية	Ad-Dīwānīyah	8.153	423.000	559.805	751.331	1.134.300
An-Najaf	النجـــف	An-Najaf	28.824	389.700	590.078	775.042	1.285.500
Arbīl (Erbil. Irbil)*	اربيـــل	Arbīl	14.471	541.500	770.439	1.095.992	1.612.700
As-Sulaymānīyah*	الســـــليمانية	As-Sulaymānīyah	17.023	690.600	951.723	1.362.739	1.878.800
Bābil [Babylon]	بابـــل	Al-Ḥillah	6.468	592.000	1.109.574	1.181.751	1.820.700
Baghdād	بغـــداد	Baghdād	734	3.189.700	3.841.268	5.423.964	7.055.200
Dahūk [Dohuk]*	دهوك	Dahūk	6.553	250.600	293.304	402.970	1.128.700
Dhī Qār [Theqar]	قـار ذي	An-Nāṣirīyah	12.900	623.000	921.066	1.184.796	1.836.200
Diyālā	ديـــالى	Ba'qūbah	19.076	587.800	961.073	1.135.223	1.443.200
Karbalā' [Kerbala]	كـــربلاء	Karbalā'	5.034	269.800	469.282	594.235	1.066.600
Kirkūk At-Ta'mīn)	التـــاميم	Kirkūk	10.282	495.400	601.219	753.171	1.395.600

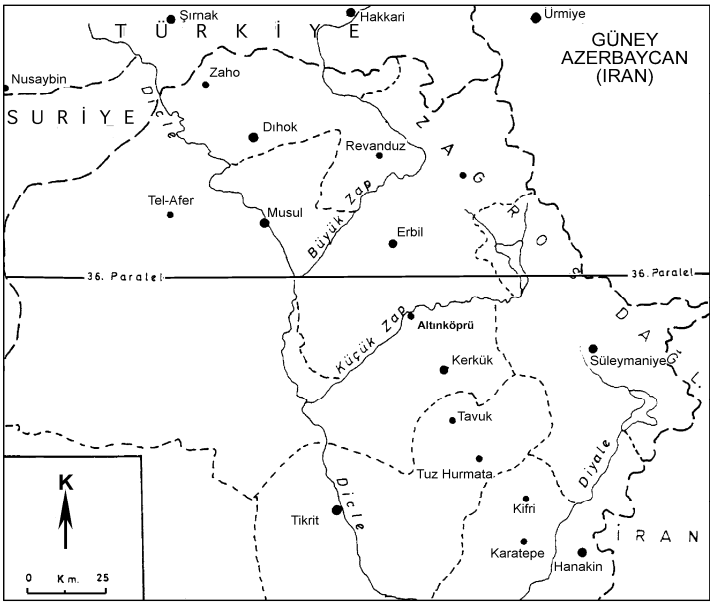
(*) Vilayet isimleri ve alanları Encyclopædia Britannica World Atlas – 1951'den alınmıştır. Nüfus verileri yayımlanan resmî rakamlardır.

Maysān	ميسـان	Al-'Amārah	16.072	372.600	487.448	637.126	971.400
Nīnawā [Nineveh]	نينـوى	Al-Mawṣil	37.323	1.105.700	1.479.430	2.042.852	3.270.400
Ṣalāḥ ad-Dīn [Saladin]	الـدين صـلاح	Tikrīt	24.751	363.800	726.138	904.432	1.408.200
Wasiṭ	واسـط	Al-Kūt	17.153	415.100	564.670	783.614	1.210.600
Iraq	**العـراق**	**Baghdād**	**434.128**	**12.000.497**	**16.335.198**	**22.046.244**	**33.330.500**

Kaynak: (1977) Statistisches Bundesamt: Statistik des Auslands - Irak. 1986, (1987) Britannica Book of the Year 1990 (1997), Central Organization for Statistics and Information Technology (web); the population figures of the Kurdish provinces are estimates, (2011) Central Organization for Statistics and Information Technology (web); projection based on 2009 numbering and listing results.

Irak'taki Türk Yerleşim Bölgeleri:

Irak'ta bin yılı aşkın bir zamandan beri varlık gösteren Türkmenler, ülkenin kuzey orta bölgesinde, yani ülkenin kuzeybatısından güney-doğusuna kadar uzanan bir şerit üzerinde yaşamaktadırlar. Ülkenin kuzeybatısında, Musul'un doğusunda bulunan Telafer ve buna bağlı olan köylerden itibaren, Musul ve çevresindeki yüzlerce köy, Erbil, Altunköprü, Kerkük ve çevresindeki köyler, Tazehurmatu, Tavuk, Tuzhurmatu ve çevresindeki Bayat Köyleri, Kifri, Karatepe, Hanekin, Kızlarbat (Sadiye), Karağan (Celevla) ve çevre köyleri, Şahraban (Mikdadiye), Bedre, Kazaniye ve Mendeli gibi il, ilçe, kasaba ve köyler, Türklerin yerleştiği önemli merkezlerdir.

Harita 3: Irak'ta Türklerin yaşadığı başlıca yerleşmeler (Yiğit-2000'den).

Türklerin yerleştiği bölge, Kuzey Irak'ın Musul, Erbil, Kerkük ve Diyale illerinin sınırları içinde kalmaktadır. Ayrıca başşehir Bağdat ve yakın çevresinde de Türk nüfusu yaşamaktadır. Bağdat'ın yoğun olarak Karakol, Azamiye, Rağibe Hatun semtlerinde yaşayan Türklerin nüfusu 30 bine yaklaşır (bkz. Harita: 3).

Türkler, Kuzey Irak'ta Musul'un batısında Tel-Afer, Musul şehri (1.475.000) yakınında şehrin bir mahallesi durumundaki Yunus Peygamber ve çevredeki köylerde yaşarlar. Musul'un merkez ilçesinde Yunus Peygamber, Faysaliye ve Mansur mahalleleri, nüfus itibariyle Türk'tür. Bunun dışında, Musul'un çevresindeki kırsal alanda yüzlerce Türk köyü vardır. Şebek oymağı, Sarılı ve diğer Türk aşiretlerinin yaşadığı Musul bölgesindeki köyler, yoğun biçimde Türk nüfusunu barındırır. Musul'un çevresinde yer alan önemli Türk köyleri: Abbasiye, Abzah, Akkoyun, Albek, Alireis, Alkuş, Arpacı (Arpaciye), Babıniyet, Ba'hamza, Basahra, Ba'şika, Baştutmaz, Ba'vize, Baybuğ, Bazvaya, Bedene, Bektaş, Besan, Bılavat, Bısatlı, Bi'rhallan, Cilevhan, Çinçi, Deraviş (Dervişler), Ebucerbu'a, Eskişehir, Fazılıye, Gazekân (Gazihan), Gökçeli, Hamdaniye, Haraba, Harabasultan, Havar, Haznebent, Haznetepe, Hıdır (İlyas), Horsabad, Isteh, Kadıköy (Kaziyye), Karakoyun, Karakuş, Karaşor, Karatepe, Karatepe Şebek, Karayatağ, Keberli, Kehriz, Kelek, Kelete,

Kepresor, Kızfahre, Körgariban, Minara Şebek, Mişerfe (Müşerrefiye), Mahallebiye, Ortaharap, Ömergân (Ömerkân), Ömer Kayacı, Reşidiye, Rezzakıye, Selamiye, Seyyidler, Şebek, Şemsiyyat, Şennif, Şeyhemir, Şirehan (Aşağı ve Yukarı Şirehan), Tahrava, Telagub, Tercile, Tevfikiye, Tezharap, Tilyara, Toprakziyaret, Topzava, Verdek, Yarımca, Yengi Bısatlı, Zehrahatun, Zeynelabidin'dir (bkz. Harita: 4). Musul'un 60 km batısında yer alan Telafer (179.889), Türkiye sınırına en yakın Türkmen yerleşim birimi olması açısından önem taşımaktadır.

Telafer, Irak'taki Türklerin yoğun biçimde yaşadığı en büyük Türk ilçesidir. Telafer yöresinde bulunan Türk köylerinin başlıcaları şunlardır: Ağbuğa, Ağbulağ, Ağtepeler, Antallavi, Arpatepe, Avkenni (Efkenni), Azzotepesi, Buhur, Ceddu', Cegen Harabı, Ciheşler Tosnuğu, Cubara, Cuma, Çardağtepe, Çeti(y)liler Tarrı, Damlamaca, Daşlıdere, Deveboynu (2 köy), Efkenni (Bucak merkezidir), Faka, Hamra, Harala, Harna, Irfî, Kırmızı, Kızılkuyyu (Kızılkuyu), Kızıl Tar, Körkuyyu, Kubbuk, Kuyyu (Kuyu), Malviren, Mıstah, Miççe (Bkz. Efkenni), Mahallebiye, Sanbar, Sec'a, Sopan (Sapan) Harabesi (arkeolojik sit alanıdır), Sualtı, Şeh (Şehy) İbrahim, Turmu, Üçtepeler (arkeolojik sit alanıdır), Viranşehir. Telafer merkezinin tamamı Türkmen olmakla beraber, Rabia ve Zammar nahiyelerinde Araplar ve Kürtlerin de yaşadığı bilinmektedir. Ayrıca Telafer'in batısında bulunan Sincar'ın güneyinde de Türk köyleri vardır. Bu köylerin en önemlileri arasında Meydankulu, Sibate, Sino ve Tellavi sayılabilir.

Harita 4: Musul (Ninava) vilayetinin (Muhafaza) idari taksimatı (http://www.iauiraq.org)

Erbil ili de tarihî bir Türk şehridir. Türkmenlerin özellikle Erbil şehir merkezinde (1.025.000) yaşadığı bilinmektedir. Nitekim bugün şehrin ortasında yer alan Erbil Kalesi içindeki üç mahalle yerleşmesinin adları halen Türkçedir. Bunlar doğuda Saray, güneybatıda Tophane ve kuzeybatıdaki Tekke mahallesidir. Sadece bu isimler bile, Erbil'in Türk yerleşmesi olduğunu kanıtlamaya yeterlidir. Fakat 2006 yılına kadar buradaki yaklaşık 700 evin tamamında Türkmenlerin ikamet ettiği ve 1990'lara kadar Erbil'in şehir merkezindeki en kalabalık nüfusu Türkmenlerin oluşturduğu söylenmekte iken, 2006 yılında Erbil Kalesi'nin tamamen boşaltılarak, ikametin kaldırıldığı ve kalenin boşaltılmasının ardından Türkmenlerin Erbil şehir merkezinin çeşitli mahallelerine dağıldığı bilinmektedir. Erbil'deki Türkmen nüfusunun 300 bine yakın olduğu tahmin edilmektedir. Kalenin boşaltılmasının ardından Türkmenlerin toplu olarak yaşadığı büyük bir mahallenin kalmadığı, Türkmenlerin daha çok kalenin etrafında olan Taci, Mareke ve Uc Tak Mahallelerinde yoğun olarak yaşadıkları görülmektedir. Ancak eskiden nüfusunun yarıdan fazlası Türk olan Erbil şehri, bugün bir Kürt yerleşmesi haline gelmiş, hatta özerk Kürt yönetiminin merkezi olmuştur. Yine de Erbil, Kerkük'ten sonra Türklerin Irak'ta yaşadığı ikinci büyük il sayılır (bkz. Harita: 5).

Harita 5: Erbil vilayetinin idari taksimatı (http://www.iauiraq.org)

Erbil-Kerkük arasındaki Altınköprü kasabası (9.275) ve Kerkük şehri (975.000) eskiden beri Türk nüfusun en yoğun olduğu yerleşmelerdir. Yoğun Türk nüfusuna sahip olan Kerkük, Irak Türklerinin kalbi ve kültür merkezidir. Kerkük'e bağlı nahiye ve köylerin tamamı da Türk nüfusuna sahiptir. Ancak Altınköprü'de Türkmen nüfusu azınlığa düşmüştür. Kerkük ilinin 1975 yılına kadarki idari taksimatında 4 ilçe vardı. Bunlardan biri merkez ilçe olan Kerkük'tür. Kifri (20.840), Tuzhurmatu (60.262) ve Çemçemal (106.885) ise diğer üç ilçenin adlarıdır. Bugün Kerkük vilayeti; Kerkük merkez ilçe, Dibis, Tavuk ve Havice olmak üzere 4 ilçeden oluşmaktadır. Türkmenler Havice hariç diğer üç ilçede de yoğun olarak yaşamaktadır (bkz. Harita: 6).

Kerkük vilayet nüfusunun yarısından çoğununun yaşadığı Kerkük merkez ilçesine bağlı nahiyeler Karahasan, Şıvan, Altunköprü ve Havice'dir. Kifri'ye bağlı nahiyeler Karatepe (4.697), Şirvan ve Bebaz adları ile tanınır. Tuzhurmatu ilçesinin iki nahiyesi Tavuk (13.626) ile Kadir Kerem'dir. Şimdi Süleymaniye'ye bağlı olan Çemçemal'ın nahiyeleri ise Ağçalar ve Sengav'dır (bkz. Harita: 7).

Harita 6: Tamim (Kerkük) vilayetinin idari taksimatı http://www.iauiraq.org)

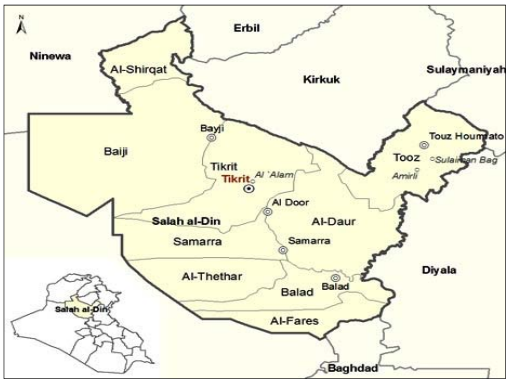

Harita 7: Süleymaniye vilayetinin idari taksimatı (http://www.iauiraq.org)

Türkmen nüfusunun büyük çoğunluğunun ikamet ettiği Kerkük'e bağlı köylerin belli başlıları şunlardır: Badava, Beşir, Bılava, Çardağlı, Göktepe, Ilıncak, Karaincir, Kızılyar, Kuştepe, Kümbetler, Leylan,

Ömermenden, Tazehurmatu, Tercil, Tirkalan, Tirkeşkan, Tokmaklı, Topzava, Yahyava, Yayçı. (Bunların bir kısmı Bağdat yönetimi tarafından yıkılmış ve, Türkmen halkı başka yerlere sürülmüştür.). Kerkük'e bağlı Tazehurmatu nahiyesinin nüfus çoğunluğunu Türkmenler oluşturmaktadır. Tazehurmatu'nun merkezinin tamamına yakını Türkmen'dir. Ancak Tazehurmatu'ya bağlı Arap köyleri de bulunmaktadır.

Bağdat'ın kuzeyindeki Selahattin vilayetine bağlı Tuzhurmatu ilçesi Türkmenlerin en önemli yerleşim yerlerinden biridir. Türkmenler, Tuzhurmatu merkezi ile birlikte, Amirli ve Süleyman Bey Nahiyesi sınırlarındaki köylerde yaşamaktadır. Tuzhurmatu ilçesinin Tavuk nahiyesi ve yakınındaki İmam Zeynelabidin köyü, halis birer Türk yerleşme merkezleridir. Yörenin önemli tarım merkezlerinden biri olarak bilinen Tavuk nahiyesi, Türkmen nüfusun çoğunlukta olduğu yerlerden biri idi. Ancak Tavuk'taki Türkmen nüfusu, son zamanlarda Kürtlerin yerleşim politikaları sonucunda yarı yarıya düşmüştür. Tuzhurmatu da Telafer'den sonra Irak'taki en önemli Türk ilçesi durumundadır. Bu ilçenin sınırları içinde yaşayan Bayat Boyu'nun oturduğu köyler, bölgedeki Türk nüfusunun önemli bir sahasını oluşturur. Bayat boyunun yaşadığı bu köylerin en önemlileri şunlardır: Abbud, Amirli (Emirli), Bastamlı, Biravcılı, Çardağlı, Hasadarlı, Karanaz, Muratlı (Süleymanbeg), Pîrahmetli, Şahseven, Yengice, Zengülü (bkz. Harita: 8).

Harita 8: Salahaddin vilayetinin idari taksimatı (http://www.iauiraq.org)

Tarihî bir Türk ilçesi olan Kifri'ye bağlı Karatepe de önemli bir Türk nahiyesidir. Ancak Kifri, Süleymaniye il sınırında olması sebebiyle mevcut durumda Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetimin kontrolündedir.

Kifri'de yaklaşık 700 Türkmen ailesinin yaşadığı bilinmektedir. Çoğu Bayat Boyu'na mensup olan bölgedeki Türk nüfusu, o yörede bulunan köylerde yaşarlar. Bunların arasında konar göçer hayatı sürdüren Aştöken, Birefekire, İlancı, Tatran ve Sındıç ilgi çeken belli başlı Türk köyleridir.

Diyala vilayeti, çoğunluğu Arap nüfus olmakla birlikte, Türkmenler ve Kürtlerin de yoğun olarak yaşadığı yerlerin başında gelmektedir. Nitekim Diyale vilayeti sınırları içinde de önemli bir miktarda Türk nüfusu bulunmaktadır. Diyale ilinin idari taksimatında yer alan 5 ilçe vardır. Bunlar Bakuba (175.000), Halis (54.920), Hanekin (11.791), Mendeli (6.074) ve Şahraban (39.133) (şimdiki adı Mikdadiye)'dir. Bu beş ilçenin hemen hemen hepsinde Türk nüfusu karşımıza çıkar. Ayrıca bu ilçelere bağlı Türk kasabaları vardır. Bu kasabalar arasında Bakuba'ya bağlı Kazaniye, Halis'e bağlı Mansuriyet, Çebel; Hanekin'e bağlı merkez Hanekin, Karağan (Celevla), Kızlarbat (Sadiye) (8.884), Koratu ve Meydan; Mendili'ye bağlı Kazaniye ve Beledruz; Şahraban (Mikdadiye) ilçesinin aynı adı taşıyan merkez nahiyesi, Türk yerleşimlerinin önemli birer merkezi sayılır. Bu arada bölgede yer alan Bacalan, Bahruz, Deliabbas, İbrahim Semin, Karacıva, Karaulus ve Kenaniye adlı kasabalarda da Türk nüfusu yaşar. Ayrıca bölgedeki elliye yakın köyde de Türk nüfusu yaşadığına işaret etmek yerinde olur. (bkz. Harita: 9)

Harita 9: Diyala Vilayetinin idari taksimatı (http://www.iauiraq.org)

Türk nüfusu, diğer bölgelerde de dağınık halde bulunmaktadır. Mesela Vasit vilayetine bağlı Berde ve Aziziye kasabaları Türkmen

yerleşmeleridir. Yine Bağdat'ın hemen her bölgesinde yaşayan Türkmen ailelerinin varlığından söz edilmekle birlikte, Türkmenlerin daha çok Azamiye bölgesinde yaşadıkları bilinmektedir. Ancak Bağdat'taki Türkmen sayısı yüz binlerle ifade edilirken, bugün birçoğunun etnik kimliğini kaybederek, Araplaştığı bilinmektedir. Yine de 2010 seçimlerinde Bağdat'ta Türkmen adayların aldıkları oy sayısına göre bir hesaplama yapıldığında, etnik kimliklerini koruyan 20 bin civarında bir Türkmen potansiyelinden söz etmek mümkündür.

SONUÇ:

Bin yıldan daha fazla bir zamandan beri, hatta Anadolu'dan daha uzun bir süreden beri Türk yerleşim bölgesi olan Irak'ta, yüzyıllardan beri yönetici konumunda olan Türkmenlerin durumu, İngilizlerin Irak'ı işgal etmesiyle tersine dönmüş ve Türkmenler her geçen gün daha zor şartlara maruz kalmışlardır. Yeni kurulan yönetimlerde yer alamadıkları gibi, yeni yönetimlerin gazabına da uğramışlardır. Bu yüzyılın başlarında Irak'ın en verimli arazilerinde en güzel yerlerinde yerleşmiş olan Türkmenlerin şehirleri ve köyleri de ellerinden tek tek çıkmış, eskiden çoğunlukta oldukları yerlerde artık azınlık durumuna düşmüşlerdir. Yüzyılın başlarında % 10'larla ifade edilen oranları % 1'e kadar geriletilmiş, Türkmenlerin sesleri duyulmaz olmuştur. Bir asırdır itilip kakıldıkları bu topraklarda eski muhteşem günlerini özler hale gelmişlerdir. Bugün bütün olumsuzluklara rağmen, Irak coğrafyasında hâlâ onlarca şehir ve kasaba, yüzlerce köy Türk damgasını taşımaktadır. Bunların geleceğe daha umutlu bakabilmek için geçmişten günümüze içlerinde taşıdıkları saklı gücü keşfedip ayağa kalkmaları gerekmektedir.

KAYNAKLAR:

- ANDERSON, L.D.; STANSFİELD, G.R.V. 2009, Crisis in Kirkuk: The Ethnopolitics of Conflict and Compromise, University of Pennsylvania Press, ss. 43, ISBN 0-8122-4176-2
- AYDIN, M., ÖZCAN, N.A. ve KAPTANOĞLU, N., 2007, Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye, TEPAV Ortadoğu Çalışmaları II, Temmuz 2007 ANKARA.
- BAINBRIDGE, M. 1995, *Dünyada Türkler*, Say Yayınları, İstanbul.
- BEYATLI A., *Siyasi Konjonktürde Irak Türkmenleri*, http://www.irakturk-leri.8m.com/siyasikonjoktor.htm.
- DEVLET, N. 1993, *Çağdaş Türkîler; Doğuşundan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Ek cilt, Çağ Yayınları-İstanbul.
- DOĞANAY, H. 1995, *XXI. Yüzyıla Girerken Türk Dünyası*, Atatürk Ü. Yay. No:793, Erzurum.
- DÖNMEZ, Y. 1973, *Türk Dünyasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, İ.Ü. Coğrafya Enst. Yay. No:74, İstanbul.
- IZADY, M. The Gulf 2000 Project, Map Collections, Administrative, Political and Geopolitical Iraq Maps: http://gulf2000.columbia.edu/maps.shtml
- ÖNGÖR, S. 1964, Ortadoğu; Siyasi ve İktisadi Coğrafya, A.Ü. SBF. Yay. No:167, Ankara.
- ÖZEY, R. 1996, *Tabiatı, İnsanı ve İktisadı ile Türk Dünyası*, Öz Eğit. Yay:11, İstanbul.
- SAATÇİ, S. 2003, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, ISBN 975-437-455-4.
- ŞİMŞİR, B. N. 2004, *Türk - Irak İlişkilerinde Türkmenler*, Bilgi Yayınları, Ankara, ISBN 975-22-0102-4.
- TUNÇDİLEK, N. 1962, *Güneybatı Asya*, İ.Ü.Coğrafya Enst. Yay. No:34, İstanbul

  — 1971, *Güneybatı Asya* (fiziki ortam), İ.Ü. Coğrafya Enst. Yay. No:65, İstanbul.
- YİĞİT, A. 2000, *Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadıkları Bölgelerin Coğrafyası*, TİSAV Elazığ Şubesi Yayınları No:2, ELAZIĞ, Geliştirilmiş 2. Baskı,
- YÜCEL, T. 1960, *Asya Coğrafyası-1*, A.Ü. DTCF Yay., Ankara

  — 1965, *Asya'nın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, Eroğlu Matbaası, Ankara
- BASED ON İNFORMATİON FROM IRAQ, Ministry of Planning, Central Statistical Organization, *Annual Abstract of Statistics, 1985*, Baghdad
- TÜRK DÜNYASI EL KİTABI, TKAE yayını; 45, Ankara-1976.
- IRAK'TA TÜRKMEN VARLIĞI, Rapor No: 33, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi ORSAM, Ankara, Mart 2011
- TDV İslam Ansiklopedisi, cilt: 22, IRAK maddesi.

- http://www.solami.com/iraqmap.jpg 20:11, 11 05 2009
- http://az.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkmanlar#sitat_istinad-Iraqi_Turkmen_0-0
- http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-6864/irakin-nufus-yapisi-federasyon-fikri.html 11.12.12
- http://gencturkmenlercemiyeti.com/index.php?option=com_content&view=article&id=53:nufus-yapisi&catid=35:nufus&Itemid=53 Itemid=53 11.12.12
- http://www.tayyip.net/forum/showthread.php?p=511 11.12.12